

क्र. नं. ४१

संस्कृत

राजवाडे

साहित्य

अंक

५१४

शाखा

ग्रंथनाम

उपाकरण

ग्रंथकार

काल

पृष्ठ

स्थल

✓ ५१४९

श्री॥ देशकालावनुकीर्तनं ॥ मन्त्रं रास्यथ दृष्टिपूर्वमासं स्थ
नयक्ष्ये ॥ चत्वारिंशं तिथ्याया ॥ क्रियमाणे दशं पूर्णमासं स्थ
(१) कहे मे देवतापरिग्रहार्थं मनोधानं करिष्ये ॥ अस्मिन्नन्या ॥ हिते गो०
अत्राज्ये नात्र प्रधानं ॥ पौर्णमास्यं अग्निमन्त्रीषो मो प्रधानदेवते च रु
द्रयेणादृशं ॥ अग्निमिंद्राग्नीप्रधानदेवते च रुद्रयेण ॥ शेषे स्विष्टं यक्ष्ये ॥
तेषां त्रैश्वर्यं निधाय ॥ अग्नये स्वाजु संनिर्वपामि ॥ इन्द्राग्निभ्यां स्वाजुं निव
अग्नये ॥ अग्नीषोमा ॥ अग्निभ्यां स्वाजुं निव ॥ अग्नये ॥ अग्नीषोमा ॥
अस्मिन् कर्मणि ब्रतं लोपजानितं प्रत्यवायपरिहाराथं त्वमग्ने
ब्रतपाइत्याहुतिं होष्यामि त्वमग्ने ॥ अग्नये ॥ अग्नये ॥ अग्नये ॥
ब्रतपतयइदं नमः ॥ विंडितयइ ॥ लोपजानितं प्रत्यवायपरिह
राथं मनस्वल्प्रहृतिं होष्यामि ॥ मानो ० न स्वाहा मनसे ॥
तिषइदं नमः ॥ इष्टिणा देवताकृतो श्रवणनक्षत्रवक्रचंद्रोक्तसुखं नृपं

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ ॥ आचम्य पवित्रे च त्राणा नाय न्य देश कालौ व नुकीर्त्य ॥
ममाध्याप्यानां याधीतानां छंद आदीनां यातयामतानि रासेनाप्यायन द्वारा
श्रीपरमेश्वर ० र्थ ॥ एभिर्वाद्यैः सह उत्सर्जनाख्य कर्म करिष्ये ॥ तदगं स्छंडिता
दिकर्म करिष्ये ॥ गोमये त्रैलोक्यापि उतैवासाहस्य ॥ शकलमात्रियां निर
स्म ॥ हस्तप्रक्षाल्य ॥ वाग्यतो भवेत् ॥ ओं गेमादाय सुवासिन्यां श्रोत्रियां ॥ जुष्ट
मू ॥ ॐ च ध्वज इह वानर ॥ दक्षतेतका ॥ आडादनंदुरी कसा ॥ समस्त
आहतीनां परमेश्वी प्रजापतिः प्रजापतिर्वहती ॥ अग्निप्रतिष्ठा ॥ ओं भूर्भुवः
स्व स्वाहा ॥ बलवर्द्धन नाम्नि प्रतिष्ठापयामि ॥ प्रोक्षिते धनानि निक्षिप्य ॥ नि
पुधमन्या प्रबोधयध्यासे देवं ॥ चत्वारिंशद्गणैर्तमैः ॥ ॐ ॥ चत्वारिंशद्गात्र ॥
सन्मुखो नव ॥ सन्निद्वयं नमो दास ॥ क्रियमाणो उत्सर्जनहोमे देवतापरिमहाक
अन्वाधानं करिष्ये ॥ अस्मिन् न्याहिते गौजात वेदसमन्निधिमेन प्रजापति
आपतिनाधारदेवते आज्येनाज्येनो चक्षुषी आज्येनाप्रधाने ॥ सावि

त्राणं॥ श्रद्धा॥ मेधा॥ प्रज्ञा॥ धारणा॥ सदस्यं॥ तत्तत्तनुमतिं॥ चंद्रां॥ स्थूषीनु॥ एताः प्रधान
 देवता अज्य इव्येण॥ पुनरत्र प्रधानं॥ अग्निं॥ असृण सूर्यं॥ अग्निं॥ शकुंतं॥ अग्निं॥
 मित्रावरुणे॥ अग्निं॥ अपः॥ अग्निं॥ मरुतः॥ अग्निं॥ विश्वान्देवान्॥ अग्निं॥ इंद्रासो
 मो॥ इंद्रं॥ अग्नामरुतः॥ पवमानसोमं॥ सोमं॥ अग्निं॥ संज्ञानं॥ एताः प्रधा
 नदेवताः एकैकमाहुः सा गृहं॥ सिद्धं तेन वरु इव्येण यक्ष्ये॥ शेषेण स्वि
 स्विष्टं कर्तुमग्निमिधमसं न हवे न रुद्रमस्य समग्निं देवान् विष्टुमग्निं
 वायुं॥ सूर्यं प्रजापतिं च॥ एताः प्रायश्चित्तदेवता आज्येन क्षोताक्षत
 दोषनिवर्हणार्थं निगारमग्निं मरुतश्चाज्येन अंगदेवता प्रधानदेवताः स
 रतः सान्निहितास्तु एवैसा यक्ष्ये॥ समस्तग्राहकीनां पूरमेष्टी प्रजापतिः प्रजा
 पतिर्बृहती॥ अन्वाधानसमिद्धो मे विनियोगः॥ ओं नृकुवः स्वः स्वाहा॥ प्रजापत॥
 इधावर्हिषोश्च स भूहन्॥ अग्निं॥ परिसमूहं॥ परिसरणं॥ पयुक्षं॥ ततो मे दीक्षि
 ततो ब्रह्मासनाथं॥ उत्तरतः पार्श्वं सादना॥ स्थली प्राक्षये॥ दक्षस्तु वी॥ प्रणीता॥
 ॥ व्यतारणपानिप्रोक्षये॥

(2A)

सांगो सांगे
न कर्मणा

शूर्पकृष्णजिने उच्छ्रितमु सत्ते

॥२॥ आज्यपात्रे ॥ इधमा ॥ बर्हिषि ॥ प्रोक्षणी पात्रमुत्तानं कृत्वा ॥ तत्रानंतर्गमिलसायसम
 धपुष्पादिक्षिप्त्वा ॥ हस्तयोरंगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यां ॥ उदगमे पंकुवर्तिने ॥ प ३
 त्वा ॥ अपास्त्रिकेष्टमौ ॥ पात्राण्युत्तानान् कृत्वा ॥ इधमं च विस्त्रस्य ॥ सनीषिषा
 चानिषिः प्रोक्षेत् ॥ नानापकिं कमेडकोक्षिपेत् ॥ ततः आत्मिकर्म
 पिब्रह्माणं वामहं हृणे ॥ हृतोस्मि ॥ अत्रस्य ॥ अंगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यां
 गृहीत्वा ॥ निरस्तः परावसुः ॥ निरस्त्यां ॥ अपउपस्पृशेत् ॥ उदमहमनी
 वसोः सदने सीदामि ॥ बृहस्पतिब्रह्मब्रह्मसदन आशिष्यते बृहस्पते य
 हंगोवाप ॥ ततोपजमानः ॥ प्रणीता पात्र मग्नेः प्रत्यनिधाय ॥ उत्सृताभिर
 द्विः पूरयित्वा ॥ गंधपुष्पाक्षतानिक्षिप्य ॥ यजमानः ब्रह्मभूः प्रणेष्यामि ॥
 इति श्रुत्वा ॥ भूर्भुवः स्व बृहस्पतस्तुतः ॥ ओं प्रणम ॥ हस्त्युच्चैः ॥ मुखसम ॥ २॥

मुच्यते॥ अग्नेरुत्तरतो दध्नेषु॥ निधाया॥ पावत्रं गृहीत्वा॥ अन्येर्दध्नेषु सञ्चयेत्॥
ततः पवित्रे आज्यपात्रे निधाया॥ तत्पात्रं पुरतः संस्थाप्य॥ तस्मिन्नाज्यमासिच्य॥
अग्नेरुत्तरतस्मिन्ना॥ अंगारान्भस्मना सह॥ अग्नेर्दध्नेषु परिस्तरणा इ हि
निरूढ्य॥ तेषां आज्यपात्रे धिप्रित्य॥ ज्वलता दध्नेषु लुकेना वज्रव्या॥ अंशुष्वप
र्वमात्रं प्रक्षालितं दर्भा गृह्य आज्यं प्रक्षिप्य॥ पुनर्ज्वलता तैर्नैव दध्नेषु
लुकेन॥ सिद्धं वक्रणा सहस्रं॥ त्रिपर्वं निरूढ्य॥ तदुल्लुकेन निरूढ्य॥
अपठ पश्यत्य॥ आज्यपात्रे कुर्वितुं निवेदयितुं दध्नेषु॥ अंगारान्प्रत्यस्य॥ अ
पठ पश्यत्य॥ तत्र स्थितेनाज्यं॥ सवितुर्ब्रह्महरण्यस्वरूपः सविता पुर उद्विक्तः॥
आज्यस्योत्पन्ने विनिर्गणः॥ ओं सवितुर्ब्रह्म प्रसवतु त्पुनाम्यद्विदेवा पवित्रे
णवसोः स्वर्गस्वरश्मिभिः॥ प्राणुत्पुनाति॥ सकृन्मंत्रेण द्विस्तु स्त्री॥ पवि
त्रे द्विः प्रोक्ष्य॥ अग्नौ प्रहरेत्॥ ओं स्कंदाय स्वाहा॥ स्कंदाय देवं॥ अग्नेः पश्चा
अग्नेः पश्चात्परिस्तरणा इ हि॥ आत्मनो यतो यत्तं प्रोक्ष्य॥ तत्र बर्हिः सं

(3A)

स्वल्पविलम्बेन स्तुष्टमसात्मसमुत्पन्नः आरंभो दृष्टतां प्रवादुष्यते विलम्बवत् । कुशा नाम्नुत्

जह नो रक्षुमुदगयां प्रसार्य ॥ तस्यावर्हिः प्रागग्रमुदगपवर्गम विरलमास्तीर्य ॥ त
 स्मिन्नाज्जपात्रनिधाय सुवादि संमार्जयेत् ॥ दक्षिणहस्तेन सुक्कस्रुवोग्रही
 त्वा ॥ सव्येन कांश्चिद्दभानादाय ॥ सहैवाग्नौ प्रताप्य ॥ सुवेन निधाप्य ॥ दक्षिण
 हस्तेन सुवस्य बिलंदभग्ने प्रागादि प्रागपवर्गीन्त्रः संस्तुज्य ॥ प्रोक्ष्य प्रताप्य ॥
 अधस्तात् ॥ तेनेव जुह्वेव ॥ उत्तरतः स्थित्वा ॥ तेनेव दभानि प्रोक्ष्य ॥ अग्नौ प्र
 हरेत् ॥ न तो गृहसिद्धौ ॥ चरुमन्त्रे निधाय ॥ अभिधार्य ॥ उदगुक्कास्या
 अग्न्याज्ययोर्मध्येन नीत्वा प्रोज्ज्यात् ॥ दक्षिणातो बहिषि संतरतमासाद्य ॥ पुन
 रभिधाय ॥ अग्निं स्वमंत्रमर्चयेत् ॥ विश्वानि न इति वा विरनिमोगः ॥ ओं विश्वानि
 नो ॥ स्वस्ति ॥ तत्रात्मानं ॥ अलं कृत्य ॥ हस्तप्रक्षाल्य ॥ इधं वचनं रज्जुमिधमस्त्र
 ने निधाय ॥ पाणिनेधमादाय ॥ मूळमध्यागेषु ॥ सुवेन विरनिधार्य ॥ मूळमध्ययो
 र्मध्यभागे गृहीत्वा ॥ अयं मे वा मदे वो जातवेदाग्निस्त्रिष्टुप ॥ इधमहवने वि ॥ ३ ॥
 त्रियोगः ॥ ओं अयं न इधमआत्मा ॥ स्वाहा ॥ जातवेदसे नयं ददं नमः ॥

पुनर्गति कुं पापं देहं तत्र हि माम्
शरीरं संनम्य हृदयं मित्रं वंदे

(4)

२५

4A)

ततः सुवेणाज्यमादाय ॥ नावय कोणमादभ्यऽआग्नेयकोणपर्यंतं ॥ प्रजापतय इति न
मनसा ध्याय ॥ स्वाहेत्युच्चेः ॥ सुवंपुराज्यमादाय ॥ नेऽर्हस्यकोणऽदशानीपर्यंतं ॥
प्रजापतये स्वाहा ॥ पूर्ववत् ॥ अग्नये स्वाहा ॥ उत्तरतः ॥ सोमाय य स्वाहा ॥ चक्षुष्या ॥
शंखरेच सुवच्छेदये ॥ सुवेण नवप्रधानऽप्राज्या हुतीर्जुयात् ॥ ओं सावित्री स्वाहा ॥ ३४
ओं ब्रह्मणे स्वाहा ॥ ओं श्रद्धायै स्वाहा ॥ ओं मेधायै स्वाहा ॥ ओं प्रज्ञायै स्वाहा ॥
ओं धारवायै स्वाहा ॥ ओं सदसस्पतये स्वाहा ॥ अनुमनये स्वाहा ॥ ओं हृदोभ्य ॥
ऋषिभ्यः स्वाहा ॥ सावित्र्यादीनां मया लिंगं त्यागः ॥ तं नावत्तिनु ॥ प्रमृत्तो भ ॥
क्ष ॥ अवदानधर्मेण च रुमादाय ॥ ओं अग्निमीके मुधु छहा निगयित्री ॥ ५३ ॥
१. (सं) जैन प्रधान गृहसिद्धान्त चरुहोमे विनियोगः ॥ ओं अग्निमीके स्वाहा ॥ अ ॥
अथ इदं नमः ॥ कुषुभकस्तदगस्त्यास्तपस्त्वानुष्टुप् ॥ उत्सोऽथ मग्ने गृहसम ॥ हो
ग्निर्जगती ॥ उत्सो ॥ आवदन्त समदः शकुतो जगती ॥ उत्सो ॥ सोमस्य मागा

धिनोविश्वामित्रोऽग्निस्त्रिष्टुप् ॥ उत्स० ॥ गणानां नार्जवो जमदेनिर्मित्रावरुणो गायत्री ॥ उत्स० ॥
 ॥ ४ ॥ त्वां ह्यग्ने गौतमो वामदेवोऽग्निरह्णी ॥ उत्स० ॥ धामनेवामदेवः आपोजगती ॥ उत्स० ॥ अवे
 धिर्धगविष्टिरावनिस्त्रिष्टुप् ॥ उत्स० ॥ गणानां एवयामरुचमनोति जगती ॥ उत्स० ॥ त्वं मे ना
 रदाजोऽग्निस्त्रिष्टुप् ॥ उत्स० ॥ योनः स्वः पायुर्नारदाजो विश्वे देवानुष्टुप् ॥ उत्स० ॥ अग्निं नरो मे श
 वरुणो वासिष्ठोऽग्निविशदः ॥ उत्स० ॥ प्रति च स्ववसिष्ठं द्रासो मा वनुष्टुप् ॥ उत्स० ॥
 नाचिक्ता ऽवः प्रगाथ इंदो बहती ॥ उत्स० ॥ अग्नेया हि सोमरिराग्निना रु
 नमनुष्टुप् ॥ उत्स० ॥ स्वादिष्टपातधुलुंदाः पवता न सोमो गायत्री ॥
 उत्स० ॥ ये देराजन्मारी जः कस्य पः सामः पंक्तिः ॥ उत्स० ॥ अग्ने ह दनात्यस्त्रि
 नोऽग्निस्त्रिष्टुप् ॥ उत्स० ॥ समानीवः संवनमः संजानमनुष्टुप् ॥ उत्स० ॥ समानीवः ओक्
 तिः सति स्याद्वा ॥ संजानाये ह नमः ॥ २० ॥ पुनर्दयां मुपसीर्य ॥ चरोरुत्तराद्वसिष्ठं
 हीर्योऽदयां मोष्य ॥ पंचावत्तिनांतु ॥ द्विरवेदाय ॥ पात्ररुचमनमिधाय वनंतु द्विरभि ॥ ४ ॥

धार्य॥ यदस्येति हिरण्यगर्भो ग्निरतिष्ठतिः॥ स्विष्टकृद्गोमे विनियोगः॥ ओं यदस्य कर्मणो हारी
 चिंयद्वा नूनमिहाकरं॥ अग्निष्टस्विष्टकृद्विद्वा सर्वस्विष्टं सुहृतं करोतु मे॥ अग्नये स्विष्टं हते सु-
 कृतं हुते सर्वं प्रायश्चित्ताहुती कामानां समर्पयित्रे सर्वान्नः कामां समर्पय स्वाहा॥ अग्नये स्विष्टं
 इदं॥ ततो ग्नेरुत्तरतमिध्मबंधनरज्जुं विस्रस्य॥ रुद्राय पशुपतये स्वाहा॥ रुद्राय पशुपतये
 इदं॥ अप उपस्थस्य॥ सर्वे सह प्राणायामं कुर्यात्॥ पृथ्वीति मंत्रस्य॥ मेरु पृष्ठसं षिः॥ कुर्मो
 देवता॥ सुत कंठं दः॥ आ सने विनियोगः॥ पृथ्वी तया धृता लोका देवि वं विह्वना धृता॥
 (५४) त्वं च धारय मां देवा पवित्रं कुरु चासि मे॥ अप संपते ये भूता ये भूता॥ भूमि संस्थिताः॥
 ये भूता विद्म कर्तारस्ते न दंय तु शिवा शया॥ अक्रामंतु भूता॥ निषिशावाः सर्वतो दिशो॥ स
 र्वेषामे विरोधेन ब्रह्म कर्म समा रभेत्॥ अनेन भूतान्युत्साद्या॥ शरावे जलकुशांश्च
 धाया॥ ओं विष्णु दस्य विद्यमे पामान न तो सत्य मुपैमि॥ इति मंत्रेण तज्जल मग्निष्ट इया पस्ते
 हते दर्भगर्भो ब्रह्मा जलं निधाय प्रपादादि स्वयमुच्चार्य॥ अन्यान्येष्वमुपविष्टान्वाचा मेतु॥
 अथ वस्य पर ब्रह्म ऋषिः॥ परमात्मा देवता॥ देवी गायत्री हृदः॥ मेव व्याहृतीनां जम

दग्निर्भरद्वाजष्टगवऋषयः॥ अग्निवायुः सूर्यो देवताः॥ देवी गायत्री देव्युल्लिख्य कृदे नी बहल्यं हंदां सि॥
॥ ५ ॥ गायत्र्या गायत्रिनो विश्वामित्र ऋषिः॥ सविता देवता॥ गायत्री हंदाः॥ अग्निमी क इत्यादीनां स्तुतानां म उ
हंदाऽआदय ऋषयः॥ अग्न्यादयो देवताः॥ गायत्र्यादीनि हंदां सि॥ सर्वेषां सुसर्जने विनियोगः॥ ओं भू
भुवस्वः॥ तत्सवितुर्वरेण्यं॥ भर्गो देवस्य धीमहि॥ धियो यो नः प्रचोदयात्॥ पछः॥ अर्द्ध चंशः॥ नर कृशः॥
(6) ओं अग्निमीळे पुरोहितं० स्वस्तये॥ वर्ग द्वयं॥ अग्निर्वेदेवानां भवमे विष्टः परमः॥ अथ महाव्रतं॥ एष
पंचादत्तं कर्म॥ अथातः संहिताया उपनिषत्॥ विदुः सध्वं विदुः॥ महाव्रतस्य पंचविंशतिं सामिधे
न्यः॥ इष हो जेत्वा॥ अग्न आयाहि वीतये॥ हो देवी रभिष्टये॥ अथेतस्य समांम्यायस्य॥ समांम्यायः
समांम्यातः॥ अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि॥ पंच संवत्सरमय॥ मय रसतु जपन ल ग संमितं॥ गोः॥ ग्मा॥ दृष्टि
रो देव॥ योगी श्वरया हो वल्के॥ नारायणं नमस्कृत्य॥ अथातो धर्मव्याख्यास्यामः॥ अथातो धर्मजि
ज्ञासो॥ अथातो ब्रह्मजिज्ञासा॥ तद्धं योराष्टणी महंगा० षडे॥ ओं नमो ब्रह्मेणे नमो० करामि॥ इति
त्रिः॥ भद्रं नो अपि वो॥ ओं शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥ सर्वेषां॥ उत्सृष्टा वेवेदाः॥ इत्युक्त्वा जलं स्पर्शत॥
पाणिस्वद्वर्षो आचार्ययदेयं॥ ततः सूत्रेण प्रायश्चित्तो ज्योतिर्जुह्यात्॥ अथाश्रुति विमदोया क
ग्निः पक्तिः॥ प्रायश्चित्तो ज्य होमे विनियोगः॥ ओं अथाश्रुतस्य न भिरास्तीश्व सत्यामि नमया असि॥

अथ सावयसाहोत्यासन्त मसृहिषेयानोपेहिषेयजम्वाहा॥ अग्नयेग्नय इदं नमः॥ अतो देवा मेधातिथिर्दे
वा गायत्री॥ प्रायश्चित्तावा ओं अतो देवा अवंतु नो॥ ० स्वाहा॥ इदं विष्णुर्मधातिथिर्विष्णुर्गायत्री॥ प्रायश्चित्तावा
ॐ इदं विष्णुर्वि॥ विष्णुव इदं नमः॥ व्यस्तसमस्त व्याहृतीनां विश्वामित्रजमदोग्निभिर द्वाजप्रजाप
तयत्कृषयना अग्निवीर्युः सूर्यः प्रजापतयो देवताः॥ गायत्युष्णिगनुष्टुप् हस्त्यश्वादांसि॥ प्रायश्चि
त्ता॥ ओं भूः स्वाहा॥ अग्नये इदं॥ ओं भुवः स्वाहा॥ वायव इदं॥ ओं स्वः स्वाहा॥ सूर्यायेदं॥ ओं
(6A) भूर्भुवः स्वाहा॥ प्रजापतय इदं॥ ततो ब्रह्मा वायव्यो देवो तिष्ठन्॥ स साहुती जुहुयात्॥ स्वयमेवा
त्रत्यागं कुपात्॥ अनाज्ञातमिति मन्त्र इयस्य हिरण्यगोको ग्निरनुष्टुप् पूषाता शोते दोषानि
निवर्हणार्थं॥ प्रायश्चित्ता॥ अनाज्ञातं यदा ज्ञातं यज्ञस्य क्रियते मिथुः॥ अग्रे तदस्य कल्प्य
त्वं॥ हि वेत्यथा तथं॥ स्वाहा॥ अग्नये इदं॥ पुरुषसंमिता यज्ञो यज्ञो यज्ञः पुरुषसंमितः॥
अग्रे तदस्य० हा॥ अग्नये० म॥ यत्पाकत्रेया इत्यस्त्रितो ग्निस्त्रिष्टुप्॥ न्यूनातिरिक्तदोषपरि
हाराय प्रायश्चित्ते० विनिर्योगः॥ ओं यत्पाकत्रामनसा० हा॥ अग्नये इदं॥ यद्देवा अक्षि
तपामकृतस्त्रिष्टुप्॥ मन्त्रविपर्ययादिनिमित्तकं प्रायश्चित्तं ज्योतिषे०॥ ओं यद्देवा

आतिपातया निवाचा च प्रयुती देवहृन्ना॥ अरायो अस्माँश्च सिद्धिं कुनायते न्यत्रास्मि न्मरुतं स्तनिधेनः स्वा
 ॥६॥ हा॥ मरुद्वाइदं० मा॥ सांगता सिध्यर्थं सर्वप्रायश्चित्तं करिष्ये॥ ओं भू भुवः स्वः स्वाहा॥ प्रजापतये
 इदं नमः॥ पूर्वासादितं पूर्ण पात्रमास्तीर्णं बर्हिषि दक्षिण पाणिना निधाय तत्र पुण्य नदी स्मरन्॥ द
 क्षिण पाणिना स्थ शनू॥ पूर्णमासि पूर्णमे भूयाः सु पूर्णमासि सु पूर्णमे भूयाः सदसि स मे भूयाः
 (४) सर्वमासि सर्वमे भूयाः अक्षिति रसि मा मे क्षेपाः॥ इति जपित्वा॥ कुशाग्रेः प्रागादि पंचदिक्षु
 जलं मंत्रै र्यथा लिं गं सिंचेत्॥ प्राच्यादि दिदिना क्रुत्विजो मार्जयेतां॥ दक्षिण स्यादि क्षिमा
 साः पितरो मार्जयेतां॥ उर्ध्वादि दिक्षि यजः संवत्सरः प्रजापतिर्मा र्जयेतां॥ प्रतिदिक्षं सि
 चेत्॥ स्वद्वारसि मार्जयेत्॥ ओं आपो अन्नांतरः सुधौघ ते न नो धत्तुः पुनंतु॥ विश्वं पंच
 हिरि प्रवहं ति देवी रुदिदाप्यः सुचिरात् न दमि॥ ओं इदमापः प्रवहत॥ ओं सुमि
 श्रान आप ओष धायः सुतु॥ इत्येतन्मार्जनं कृत्वा॥ दुर्गि श्चास्तस्य संतुषोस्मां दे वि
 पंचनयं दिभ्यः॥ निरुति दे शै कुशाग्रे रपः सिंचेत्॥ अप उपस्थ इय॥ अथ स्ववा ॥६॥
 मपाणा नुत्ताने बर्हिषि निधाय तत्र दक्षिण पाणिना पूर्ण पात्रमादाय॥ माहं प्रजां

उप उपस्थया प्रतीयादि० उदी० नस्य तयो मार्जयेतां॥

सया परासिचंयानः वरीस्तु न ॥ समुद्रोनिनयानिस्वेपायानि ॥ अपीथेति मंत्रणतः अलं प्रत्युः मुखं निषि
 च्य ॥ ता आपः समुद्रं गच्छेत् ॥ इति ध्यात्वा ॥ पाणिस्तु जले रात्मानं प्रोक्षेत् ॥ ततः कर्त्ताग्नेर्वाग्यदेवे
 ति सन्तं स्था जपेत् ॥ अग्ने त्वं न इति स्तुतां गोपायना कौपायना वा बंधुः सुबंधुश्चुत बंधुर्विप्र
 बंधु श्वेक चर्त्तमेण रूपयः ॥ अग्निर्देवता द्विपदा विराट् छंदः ॥ अग्न्युपस्था नेवि ॥ ओं अग्ने त्वं नो
 सस्विभ्यः ॥ ओ च मे स्वरश्च मे यज्ञोपवृत्तेन मश्व ॥ येने न्यूनं तस्मे सः ॥ उपयते निरित्तं तस्मे ते
 नमः ॥ अग्नये नमः ॥ स्वस्ति श्रद्धां मेधां प्रज्ञां विद्यां बुधिवलं क्रियं बलं ॥ आयुष्यं ते ज आरोग्यं
 देहि मे ह व्यवाहनो नमो नमः ॥ ततो ब्रह्मापितृदेवस्थित्वां तरे वोपतिष्ठेत् ॥ ततः कर्त्ता आचारात् ॥ ए
 मानस्तोकेति कुसोरुद्रो जगती ॥ विष्णुतिग्रहणविनियोगः ॥ मानस्तोकेत० महे ॥ इति सूत्रवृत्तं ॥
 विभृतिं गृहीत्वा ॥ ओं आयुषं जमदग्निरितिललाट ॥ ओं कश्यपस्य आयुषमिति कंठे ॥ ओं अग
 स्यस्य आयुषमिति नासो ॥ ओं आयुषमिति दक्षिणस्कंदे ॥ ओं तन्मे अस्त आयुषमिति गमस्कंदे ॥ ओं
 शतायुषमिति शिरसि ॥ धारयेत् ॥ कर्त्ता परिस्तरण न्युत्तरं विस्मजेत् ॥ अग्निं परिसमूहने ॥
 पर्युक्ष्णं ॥ गंधपुष्पादिभिरलंकृत्य ॥ नैवेद्यं तीव्रं च निवेदयेत् ॥ यस्य स्मृत् ॥ अनेन उत्सर्ज ॥
 नारयेन कर्मणा तेन श्रीयज्ञरूपी परमेश्वरः प्रीयतां नमभम ॥ उदकतीरं गत्वा ॥ आचम्य ॥ चक्षु

य देवानां

उक्तानां सवरोहेण कृष्णेन शीतवाहु सां॥ मृत्ति कुरुते मया परमं वाहु कृतं कृतं॥ मृत्ति कुरुते दत्तात्रेयः काश्यपेनाभिर्मन्त्रिता॥
मृत्ति कुरुते हिमं पुष्टिं त्वीयसं वंशतः मृत्ति कुरुते मृत्ति कुरुते सर्वं तन्ममिषु दमृत्ति कुरुते॥ तवाहते वाप नयः कामिपरमा मृत्ति॥

७॥
अ

(४)

शरीरशुद्ध्यर्थं उत्सर्जनां गलेन विहितं सर्वैः सह गणस्नानं करिष्ये॥ स्नात्वा च म्या॥ प्राप्ता नायम्यो देहा
कालो मृत्वा॥ उत्सर्जनां गलेन विहितं भस्म गोमयमृत्तिका स्नानानि करिष्ये॥ भस्म मादाय॥
ईशा नायनमइति शिरसि॥ ओं तस्य रूपाय नमइति मुखे॥ ओं दाराय नमइति हृदये॥ ओं वाम
देवाय नमइति गृध्रे॥ सद्यो जाताय नमइति पादयोः॥ प्रणवेन सर्वं मे॥ अग्निरिति भस्म॥
वायुरिति भस्म॥ जलमिति भस्म॥ स्थूलमिति भस्म॥ सूक्ष्ममिति भस्म॥ सर्वं हवा इदं भस्ममिति॥
मानस्ते केति मंत्रेण सर्वं मे विलिष्य॥ स्नात्वा च म्या॥ ब्रह्म द्वा रमिति मंत्रे गोमयमादाय॥ अममयं चरं
तीनामोषधीनां वने बने॥ तासां मुषतपत्रीनां पवित्रं नायशोचत॥ न मे शोकांश्च शोकांश्च नुद गोमयसर्वदा॥ इति शि
रः प्रच्छेदं गानि विलिष्य॥ स्नात्वा च म्या॥ बळिशेति भूमिप्रार्थनं॥ मायोरिषदिति खनिना॥ स्यानापृथिवीति
मृदमादाय॥ आयनेतइति हृत्वा मादाय॥ गायत्र्या सह हृत्वा मृदमायुष्य॥ नमो नित्याय॥ दिक्षु मृदं क्षिपेत्॥
जनारमिदमिति पूर्वं॥ यमाय सोममिति दक्षिणे॥ नत्वायामिति पश्चिमे॥ वयं सोममिति उत्तरे॥ तस्य सूर्य
मिति उपरिष्ठात्॥ अयः पश्य स्वमिति अधः॥ मृदं क्षिप्यांतेषु मृदं क्षिपेत्॥ ओं स्रहस्र शीर्षां ल॥ इति शिर
सि॥ ओं अक्षीभ्यांते० यश्मं शीर्षं पृच्छुक्॥ इति मुखे॥ मीवाभ्यस्तु ह्रि० यश्मं होषण्यां ऋक्॥ इति मीवाया॥
ओं ओं त्रैव्यस्ते मुहा० यश्मं पश्चात्ते॥ इति हृदये॥ ओं नाना नानि न० है॥ इति नाभौ॥ त्वमिदं स जोषस० सा॥ १॥

ॐ ह्रीं ॥ ३० ॥ सोमानं स्वरं जं ॥ ३१ ॥ इक श्यो ॥ ३२ ॥ यः कु शः सोमं ॥ ३३ ॥ इति कु श्यो ॥ बह्वीनां पिना वनः ॥ ३४ ॥ इति पृष्ठे ॥
ॐ ह्रीं रुद्रांते ० यश्मं श्रोणि श्या ० ने ॥ इत्यूर्वो ॥ ३५ ॥ अं मेरुना हनं कर ॥ ३६ ॥ यश्मं सर्वस्मा ० ने ॥ इति ना न्नो ॥ ३७ ॥ एनावा
नस्य महिमा ० वि ॥ पादयोः ॥ ओं यस्य विश्वानि हस्तयोः पं ० जहि ॥ हस्तयोः ॥ ओं अंगादगा ह्यो म्ना ॥
जिते ॥ इति मंत्रेण पुरुषसूक्ते न सर्वो गं विनिष्य ॥ अश्वक्रांते रथक्रांते विष्णुक्रांते वसुंध
रा ॥ शिरसाधारयिष्या निरक्षस्व मां पदे पदे ॥ इति शिरसा ॥ इति मंत्रेण स ईर्वा ष्टदं हि तिल
रसि निधाय मृत्तिका स्नानं प्रक्षाल्य ॥ तीर्थं प्रार्थयेत् ॥ ओं हिरण्यं चतुर्गवसुषं प्रपद्ये तीर्थं मे
देहि वाचितुः ॥ यन्मया भुक्तं मसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः ॥ यन्मे मनसा ना ना कर्मणा ना दु
ष्टं हेतुं ॥ तन्न हं शो न रु ब्रह्म स्पतिः संविता च पुनंतु पुनः पुनः ॥ ओं इदं ते न्याभिरसमान
मद्भिर्याः काश्च सिंधुं प्रवहंति नद्यः ॥ सर्पो जीर्णो मयं ब्रूव जहाति पापं स शिरस्का स्यु
त्य ॥ गंगा गंगे तियो ब्रूयाद्यै जना नां शते रपि ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णु लोकं स गच्छति ॥
सुनिश्चान आप ओषधयः संतु दुर्मि आस्तस्मै संतु योस्मादेषि यं च वयं हि ष्यः ॥ ओं स
इज्ये ० ऋक् ॥ ४९ ॥ तो न्विदं ० ऋक् २ नरत्समं दी ० ऋक् ४ ॥ त्रिभिर्द्वंद्वे व ० ऋक् ७ आपो हि षा ०

॥ ८॥ घमषणं कृत्वा ॥ प्रवाहापि मुसस्त्रिर्मा जयित्वा ॥ आ वन्य ॥ स्नानं गजलतर्पणं कृत्वा ॥ ब्रह्मादयो ऽपि
ये देवास्तां देवांस्तर्पयामि ॥ भूर्देवांस्तर्पयामि ॥ भुवर्देवांस्तर्पयामि ॥ स्वर्देवांस्तर्पयामि ॥ भूर्भुवः
स्वर्देवांस्तर्पयामि ॥ उपवीति ॥ कृत्वा देवाय नोदयेत् ऋषयः ॥ तान् नृषीस्तर्पयामि ॥ भूर्भुवः
स्त० भुवर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः
कव्यवाहनादयेपितरः ॥ तान् नृषीस्तर्पयामि ॥ भूर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः
भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः स्वर्भुवः
यां तु परां गतिं ॥ इति मंत्रेणा जलांजलिं तदे निक्षिप्य ॥ यन्मया दूषितं तोयं शरीरमलसं भवा
त् ॥ तद्दोषपरिहारार्थं यक्ष्माणं तर्पयाम्यहं ॥ इति यक्ष्मतर्पणं कृत्वा जलांदुती र्यं ऋषीन्
जयेत् ॥ कुक्षवतुरं गुलमगं विहाय प्रदक्षिणां कुक्षी गच्छी नृकृत्वा तान्पीठदवस्थाप्य ॥
तेषु ऋषीन् जयेत् ॥ कश्यपोत्रिभरहासो विश्वामित्रो यगोत्तमः ॥ जमदग्निर्वसिष्ठश्च
मन्मथश्चैवाप्यरुंधती ॥ अरुंधती सहितं कश्यपादि सप्त ऋषिभ्यो नमः ॥ प्रजने कृत्वा ॥ ८ ॥

GA)

॥९॥

(१०)

आनोमद्वाइतिसूक्तं ॥ शंत्रइइगमीसूक्तं ॥ त्र्यम्बुवाजिनं ॥ १ ॥ तिस्रोवाचवर्गः ॥ अष्टावहनवः ॥ बळिष्ठा
पर्वतां ॥ ऋषयो वे ॥ सरस्वत्यासना ॥ खडे ॥ नतः ॥ वेदप्रीत्यर्थं यथाशक्ति ब्राह्मणभोजनं कृत्वा ॥
विश्वेनातेसवनेषु ॥ १ ॥ अनेन सावित्राधीनमुक्ता ॥ जलेऽुदासयेत् ॥ इयुसर्जनप्रयोगः ॥ श्री उ
पाकरणप्रयोगप्रारम्भः ॥ ममाध्यायानामध्यायानां छंदः आदीनां प्रीत्यर्थं अभिषेकः ॥ सह उ
पाकरणाख्यं कर्म करिष्ये ॥ नूनन ब्रह्मचारिणो विशेषः ॥ अस्य ब्रह्मचारिणो वेदमन्त्राणां चिकारसि
द्धिद्वारा श्री परमेश्वर उपाकरणख्यः ॥ तद्गन्तव्यं सस्ति पुण्याहवाचनमात्रकोपजननां ही आहं करिष्ये ॥
तदाहौनिर्विघ्नतासि अर्थं गणपतिं पूजितं अकरिष्ये ॥ इति संकल्प्य तानि कृत्वा अग्निं प्रतिष्ठानेनाचानं ॥
क्रियमाणे उपाकरणहोमे देवतापरिगते हार्थं ॥ सजानताः प्रयानदेवतादयिसत्कुट्टयेते ॥ शेषेण स्थिष्ट
कृतमग्निमिच्छसन्तहनेरुद्वयजौषधीनेन परमात्मानमया समग्निं देवान् ॥ यथै ॥ समस्तगाइअवर्हि ॥ प
रिसम् ॥ दधिस्त्रालीप्रोक्षये ॥ चरुस्त्रालीस्थाने पात्रे निधाय ॥ आज्येन सह पर्यग्निकराणां दिनव
प्रधानाज्याहुतिपर्यंतं ॥ प्राग्वत्कृत्वा ॥ अवधानयमेतेषु व्यवहाय ॥ अग्निमीकमेवमुच्छेदा ॥ उपाकरण
प्रधानं ॥ तत्कुट्टयेति ॥ अग्निमीकइत्यादिनिर्मत्रैरुत्थासिष्टकृद्गुप्रहणे कृत्वा दधिसत्कुट्टया श्री ॥ ९ ॥

स ४

॥९॥

श्रीगोमदेवोदयि शशावतुष्टुः॥ शशनेवि॥ प्राश्याचम्यततोमौर्जनं॥ परि
॥मौर्जयि॥ ननः यज्ञोपवीतमिति मंत्रस्य॥ परब्रह्मपरमात्मा त्रिष्टुप्॥ यज्ञोपवीतहोमेवि
यज्ञोपवीतं॥ नेजस्वाहा॥ परमात्मनो नमः॥ इति दुत्वाद्वाच्यारयेत्॥ यज्ञोपवी
स्मार्तकर्मनुष्ठानसिन्धुर्थं यज्ञोपवीतधारणेच॥ यज्ञोपवीतं॥ नेजः॥ वेशरं नणतः पूर्वं॥
प्राशनं नः परमं ननः प्राणावा मादिकृत्वा प्राग्वत्॥ उपाकृते वेदः॥ इत्युक्ता जलि स्था कु
रदक्षिणकटो निवेशयेत्॥ अथ यज्ञोपवीतं प्रायश्चित्तादि शेषसमाप्यते वेदप्रीत्यर्थं यथा शक्ति म
ब्राह्मणभोजयेत्॥ यस्य स्मृत्या० अनेन उपाकरणस्येन कर्मणा तेन श्री यज्ञरूपी परमेश्वरः
प्रीयतां नमः॥ इत्युपाकरणप्रयोगसमाप्तः॥ विष्णवे नमो वि३॥ संबन्ध
कृषेमंत्रकृतां स्तोमैः कस्य पापं नमः॥ ॐ कारप्रथमतः तं नमसाभि॥ अग्निं हि॥ नानां गन्त॥
अत्रिर्यदामवरोहन्० अत्रयेनमः॥ सोमच॥ प्रजोपतिं॥ पितृ० ब्राह्मणं॥
एवानस्यधः समजा० नरदा जायतमः॥ सूर्य०॥ विश्वोदेवान्नवमतं नमसाभि
प्रसूतमश्नमकं चरावपि० विश्वाभि०
अभित्यो गोतृमागि० गोतृमाय०
गणतृ० मदीयता० जमदेवयेनमः॥
उतासि मेवावरोहन्ति० वसिष्ठय०
अत्रयेनमः० योऽस्य० देवा एतान्तरः॥ तं नमः॥

10A

उपाकृतां
गतं नमः
वेशरं नमः

ध्यान आदि च सुषारं हो ज हो ब्रह्म गो
र्वो म हो जलः॥ धूम्रध
जो हो हि ता इतली
तं नमः॥

विष्णोऽवशेषः

इंउमत्रं स्वस्ति न इत्यस्य स्वस्यात्रे योनिश्च द्वास्त्रीष्टुप् स्वस्ति-सामिमीता-

अथै. तिथौ मया जितस्य यत्नचर्षीत्त क. म. भा. दी. प. प्र. ज्व.

रूपे तदं गदी पपूजनं च केरिप्ये वासिण गृहजनं च

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com